

Borsos Szabolcs: Az önismeret jelentősége az oktató-nevelő munkában

Bevezetés

Napjainkban egyre több helyen elhangzik a bűvös kijelentés: ismerd meg magad! Pénzben is mérhető piaca van már a különféle tréningeknek, amelyek az önismeret technikáira tanítanak. Itt, ebben az esetben az önismeret témáját elsősorban kérdés-csomagok képezik, amelyekre természetesen válaszkísérletek is születtek, olyanok, amelyek továbbgondolhatók, kiigazíthatók. Mindenek előtt azonban, a divaton és a technikán túl, adódik az értelmet kereső gondolat: miért is van jelentősége az önismeretnek az oktató-nevelő munkában? Elsősorban azért, mert a humán szféra leginteraktívabb terepén mozog a pedagógus és az élet adta, napi kihívások miatt diszharmóniák jönnek létre bennünk, amelyeket valahogyan meg kell szüntetnünk, tevékenységünk fenntartása érdekében.

A divatszerűsége túl, tudományos alapja is van az önismeret „játékának”, amelyre a 20. század egyik legnagyobb filozófusa, Edmund Husserl is reflektált.

„Annyi bizonyos, hogy nem várhatunk. Állást kell foglalnunk, azon kell fáradoznunk, hogy a valósághoz való viszonyunkban – az élet valóságához, melynek jelentősége van számunkra, s melyben nekünk kell jelentőségre szert tennünk –, hogy az e viszonyunkban meglevő diszharmóniát egy értelmes, még ha tudománytalan „élet és világszemlélet” segítségével megszüntessük.” (Edmund Husserl: A filozófia mint szigorú tudomány)

Ha az oktató-nevelő munka szempontjából közelítjük meg az önismeret fogalmát, akkor a következő kérdéseket ajánlanám figyelmünkbe:

I. csomag

Értjük-e azt a világot, amelyben élünk és amelyben oktatnunk kell? Ha erre a kérdésre van már válaszunk, akkor jöhet a nevelés fogalmának értelmezése! Mit jelent nevelni a 21. században, milyen stratégiát követhetünk? Vannak-e használható példák előttünk? Mit jelent a példakép fogalma?

II. csomag

Kik vagyunk mi valójában a társadalom szemszögéből? Közösségi szinten, a társadalmi megítélésben hol helyezkedik el az iskola fogalma úgy általában? Hol helyezkedik el konkrétan az az iskola, ahol jelen kell lennem nap-nap után? Kikből áll a tanári közösség? Milyen a viszonyulásom saját iskolámhoz? Milyen tartalmi szempontok határozzák meg ezt a viszonyulást?

III. csomag

Milyen értékek határozzák meg identitásomat? Ki is vagyok én valójában, mint pedagógus? Szakmailag hogyan látnak engem a kollégák, illetve a szülői közösség miként vélekedik rólam? Ki vagyok én, és mit akarok valójában?

Tovább fokozhatnánk a kérdéseket, de így is jól körvonalazható három csomag. Ezek értelmileg különválaszthatók, de a mindennapi gyakorlatban egymásba fonódva tornyosulnak előttünk. Tehát igyekszünk válaszolni a kérdésekre, de a gyakorlatban összefüggnek ezek a kísérletek.

Az első csomagban a világ található, amelyben pedagógusként, oktatóként és nevelőként kell helytállnom mindennap. Néhány fogalmat be kell vezetnünk ahhoz, hogy a jelen világot értelmezhessek.

1. A mi világunk egy információktól túlterhelt és kommunikációban nagyon manipulatív világ-falu. A tömegközlekedés és a tudatipar fogalmaira gondolhatunk elsősorban. A különféle tömegtájékoztató eszközök befolyásolási szándékait nem ismerhetjük, ezért kiszolgáltatottságunk egyértelmű. Virtuálisan mindenről, ami a világban zajlik tudomást

szerezhetünk. Információ-függőségnek is nevezhetjük ezt az állapotot, amikor szinte a napi adag meg kell, legyen mindenképp: katasztrófa-hírekből, politikai-gazdasági eseményekből, globális történetekből. A kommunikáció különféle formáit folyamatosan tanulni és használni kell, mára kiderült, hogy ez a világ nem azonos a 90-es évek világával.

A pedagógus munkája a lehető legteljesebb nyilvánosság „előtt” zajlik, mert bármikor médiaszereplővé válhat, úgy pozitív, mint negatív értelemben. Ezek a kihívások, amelyek ellen valahogyan védekezni kellene. Állandó válaszkísérlet jellemezheti helyzetünket, ami alapján tájékozottságról tehetünk tanúbizonyságot.

Megteheti a pedagógus azt, hogy nem néz Tv-t, úgymond nem szerzi be az éppen aktuális információkat, de akkor hogyan válaszol a diákok által feltett kérdésre: tessék már megmondani, hogy ki volt Mohamed próféta? Érettségi előtt álló diáktól elvárható, hogy megkérdezze: az emberi jogok hogyan érvényesülnek? Mi a különbség a szólásszabadság és a vallásszabadság között? Mi a szabadság? Mit is jelent a manipuláció ebben az összefüggésben?

Ez a világ 10 év alatt radikális változáson esett át a kommunikációs technológiák fejlődése szempontjából. Ezelőtt 10 esztendővel a közoktatásban ritkaságnak számított az, ha valakinek villámpostai elérhetősége volt. Ma már különösnek számít az az ember, akinek nincsen Világháló elérhetősége meg mobiltelefonja. Felgyorsultnak érezzük a világot és magunkat is, mintha gyorsabban pörögnének az események.

Ha már úgy gondoljuk, hogy értjük valamennyire ezt a világot, akkor egyértelműen szembe kell néznünk a következő kérdéssel: mit jelent a nevelés a 21. században? Ne egy elvont, spekulatív, önmagától is menekülő kérdésre gondoljunk, hanem elsősorban arra, hogy a választott hivatásunk hol helyezkedik el a többi között, és hogyan működik ez a hivatás saját életünkre vonatkoztatva! Az elmúlt 10 esztendőben a pedagógusi pálya a lehető legszerényebb anyagi feltételeket biztosította. A családfenntartó férfiak a legtöbb esetben ezért vonultak ki ebből a körből. Szinte szégyen volt az elmúlt 10 esztendőben arról beszélni, hogy hát esetleg pedagógus lennék és családfenntartó. Tulajdonképpen a társadalom egyéb területei sem voltak jobban megfizetve, mégis kialakult egy elutasító hangulat a pedagógusi pálya iránt. Már a középiskolás diákok is azt nyilatkozzák: én pedagógus biztos, hogy nem leszek! (A lyukas cipőben, nagyobb fizetésért tüntető pedagógus hogyan lehet példakép és maga az intézmény milyen biztonságot nyújthat gyerekeink nevelésében? Ilyen jellegű képsorokat többször is közvetítettek a médiák az elmúlt 10 esztendőben.)

Ilyen körülmények között, tegyük fel a kérdést: vannak-e szakmai példaképeink? Nemcsak olyanok, akikről olvastunk vastag könyveket lapozgatva, hanem olyanok is, akik kézzel megérinthetők, kikérdezhetők? Olyan példaképekre van szükség, akikről olykor tanácsot kérhetünk. A gyakorlat megköveteli tőlünk, hogy naprakész módon legyünk jelen ott, ahol a társadalom látni szeretne bennünket.

Felépíthető-e még a pedagógus szakmai méltósága, a nevelő társadalmi megbecsülése vagy valami egyebekről kellene beszélnünk, mondjuk oktatási stratégiákról, technológiákról?

2. A továbbiakban vizsgáljuk meg azt, ahogyan a szűkebb környezetünk vélekedik a pedagógus munkájáról. Ennek a szűkebb környezetnek is két vonulata van. Az egyik lenne a nemzeti rész, a másik pedig az a konkrét hely, ahol élünk és pedagógusként tartanak számon.

2/a. Kik vagyunk mi a társadalom szemszögéből? Nemzeti, közösségi összefüggésekre gondolhatunk elsősorban. A nemzet fogalma egyértelmű-e vagy talán arról van szó, hogy nem vagyunk abban a helyzetben és állapotban nemzeti mivoltunkat tekintve, ami alapján elvárható lenne bármilyen jellegű értéktétel? A nagy európai egymásba borulás egyik oktatási stratégiája az volt még a 90-es években, hogy az anyanyelvi oktatásból számítani kell a nemzeti szempontokat és az interetnikus vonatkozásokra, európai értékekre kell helyezni a

hangsúlyt. Ha arról kezdenénk beszélni, hogy mennyire fontos a nemzeti identitás az önismeret és a szakmai fejlődés szempontjából, akkor könnyen félreérthető módon értelmezhetnék gondolatainkat európai barátaink, némi nacionalista kicsengést sejtetve.

Az elmúlt 16 évben deklarált módon vált divattá az európai egymásba borulás, amely egyúttal elfedte a múltból hozott fehér foltokat. Szinte kivételnek számít minden olyan kezdeményezés, amely a nemzet fogalmát végre egyértelműen és Kárpát-medencei kontextusban igyekszik bemutatni.

Az elmúlt 10 évben mégis beindult egy folyamat, azt kell mondanunk, hogy elindultunk az egymáshoz vezető úton, illetve a hazatalálás, önmagunkra ébredés útján. Az utóbbi években láthatjuk, hogy különféle diákvetélkedőkön, konferenciákon és egyéb rendezvényeken előszeretettel bekapcsolják a határon túliakat. Kezdjük megismerni egymást és ez nagyon jó!

Mit vár a társadalom a pedagógustól? Szerencsére ezt még elmondhatjuk magyar nyelven és nem köteleznek arra, hogy angolra fordítsuk!

Kisebbségi léthelyzetből a kérdés talán egyértelműbb: mit vár az egyre fogyó kis magyar társadalom a pedagógustól? Otthon Erdélyországban, két magyar társadalmunk van: ott helyben vagyunk és leszünk, mint kis magyar társadalom, és ha arra gondolok, hogy diákjaimnak döntő többsége anyaországi lakcímet vált, akkor úgyszintén meg kell jelenítenem a nagy magyar társadalmat, ami naprakész valóságot kell hogy jelentsen. Tehát, kötelező módon Kárpát-medencei kontextusban kell elgondolom nemzeti identitásommal kapcsolatos kérdéseimet és válaszaimat.

Azt mondtuk fentebb, a nemzet nincs abban a helyzetben és állapotban, hogy bármilyen értékítélet szülessen a pedagógus szerepével kapcsolatban! Helyre kell állítanunk valamilyen egységes keretet, amelyben mindenki nyugodtan magyarnak érezheti magát határokon innen és túl az egész Kárpát-medencében.

Ha a pedagógus önismereti kérdéseit vetjük fel a nemzeti elvárás szempontjából, akkor a következőt jelezném:

A nemzet fogalmának tartalmi és kiterjedési körét a 21. században közösen kell megalkotnunk, közösen kell használnunk, valamilyen egységet teremtve a Kárpát-medencében, személyes kapcsolatok kialakítása révén. Európai barátainknak egy dolgot mondhatunk el: ez a nemzeti törekvés nem a nacionalizmus ismérveit hordozza magában, hanem elsősorban *lelki egészségvédelem* a célja.

A felnövekvő ifjúság testi-lelki-szellemi épségéhez egyértelműen hozzájárulhatunk. Nagy felelősség ez, mert korosztályonként változó mértékben ugyan, de szükség van a nemzeti identitás építő folyamatára, ami interdiszciplináris feladat. A magyar szakos, a történelem szakos, a társadalomtudományokat oktató tanár együttműködésére van szükség.

Arra a kérdésre, hogy kik is vagyunk mi a társadalom szemszögéből, a következőt mondhatjuk: olyan napszámok vagyunk, akik tudjuk, hogy felépíthető még a nemzet egyértelmű fogalma önmagunk és Európa boldogulására. Aktív és kezdeményező magatartást jelent ez, olyan kommunikációt, amelyben anyanyelvünkön mondhatjuk el egymásnak sikereinket és kudarcainkat, elképzeléseinket a jövőről és így szülehetnek közös projektek, ebből aztán felépülhet a nemzet fogalmának egyértelműsége. Ebben a világban, mára kiderült, hogy a kapcsolatokban hatalmas erő rejlik. A határok eltűnésével elindulhattunk egymás felé és ez mindenképpen lelki egészségvédelem szempontjából talán a legfontosabb. Érettségi diplomához kötném a következő feltételt: minden középiskolás az anyaországban legalább egy alkalommal töltsön el egy hetet az általa kiválasztott Kárpát-medencei magyar régióban. A határon túliak pedig kötelező módon töltsenek el egy hetet Budapesten, a legfontosabb látnivalókról tudomást szerezve. Ha felmérést végeznénk, akkor kiderülne: kötelezvény nélkül is, egyre több helyen már működik ez a dolog, ami úgyszintén örömdetes.

2/b. A továbbiakban, a második szűkítést elvégezve, el kell jutnunk saját közösségünkhöz. Ehhez azonban, a következő kérdések tornyosulnak előttünk: közösségi szinten, a közvélekedésben hol helyezkedik el az az iskola, ahol jelen kell lennem?

Milyen iskola pedagógusa vagyok? Hol van ez a társadalom életében? Elitképző gimnázium tanárának lenni egyfajta kihívás, szakközépiskola vagy inasiskola tanáraként jelen lenni másfajta kihívás. Hasonló különbségtétel tehető az alsó és a felső tagozat szempontja alapján is. Hogy érzem magam az oktatói közösségben? (Esetleg kényszerpályán lennék, mert nincs egyéb lehetőségem? Végiggondoltam-e valaha, hogy kikből áll a tanári közösség? Próbáljak egy kis statisztikát végezni a rendelkezésre álló nyilvános adatok alapján. Valamilyen közösségépítő kezdeményezésnek lenne-e értelme? Olyan tevékenységre gondolhatunk, ami közösség-építő, elsősorban szakmai szempontok alapján.

A tanár-diák viszonyban van egyfajta kölcsönösségen nyugvó pillére. Mire gondolhatunk? Arra, hogy az oktatás-nevelés minőségének szempontjából, a diákok függenek a tanároktól és a tanárok is függenek a diákoktól. Érvényesül az intézményi hatás, miszerint a hagyományosan színvonalas iskolának vonzereje van és ez kiterjed a diákokra és a tanárookra egyaránt. Az elitképzésben a teljesítmény-maximalás terhét kell hordozni, amennyiben versenyképes diákokkal van dolgunk. Sokszor előfordulhat, hogy egyetlen diáknak egy időben több tudományterületen is helyt kell állnia.

Tulajdonképpen ezen a szinten nincsenek általánosan használható receptek. Ugyanakkor el kell jutnunk egy bizonyos általánosnak tűnő célkeret megvalósításához. Mi is ez a célkeret?

Egy olyan többszerezős (kollégákból, családi háttérből, barátokból álló), folyamatszerű létezés, amelyben az önismeret kérdései nem kényelmetlenek és nyugodtan vállalhatók, miközben komfort-érzetünk megmarad, harmóniánk épül. Ezért, előbb-utóbb el kell jutnunk az önismeret személyes magvához.

Ebben a fázisban, a következő kérdések tehetők fel:

3. Milyen értékek határozzák meg identitásomat? Milyen a viszonyulásom saját közösségemhez, iskolámhoz? (Szakmai megítélés, népszerűségi index) **KI IS VAGYOK ÉN, MIT IS AKAROK ÉN VALÓJÁBAN?**

Az emberi személy a lehető legnagyobb érték. Vallási meggyőződés nélkül is belátható ez. A keresztény világnézettel rendelkezők számára könnyebben magyarázható, mert a Biblia tanítása alapján az ember Isten képmását hordozza magában. Röviden: létezésünk titka személy-mivoltunkban rejlik. Ezért lehet méltóságunk, ezért vagyunk egyszeri és megismételhetetlen létezők. Ilyen egyedi létezők vannak ránk bízva. Ezt mindenkinek tudomásul kell vennie.

A mai világban, amikor minden egyfajta nyitott könyv szerint zajlik, nem lehet megúsni büntetlenül önkényeskedő magatartásmintákat. A nagy méltóság jelszava ugyanakkor nem jelenthet azonosságot az elbírálásban, a problémák elfedésében, elkendőzésében, a mindenki egyforma gondolat alapján. A talentumok különbözősége egyértelműen érvényesül. Vannak, akik 20%-ban, vannak, akik 50%-ban és vannak, akik 100%-ban kamatoztatják a rájuk bízott tehetséget, és bizony előfordulhat az is, hogy nem látjuk a gyerek jövőjét. A pedagógus elsősorban az ötletadó, a gyújtópont, az a kezdeményező, aki az elején még követheti diákja tehetséges kibontakozását, egyengetheti útjának kezdeti lépéseit, de igazi döntéseket nem hozhat helyette. Biztos pontként kell jelen lennünk, egyértelmű magatartásmintákat követve. A diákok, elég rövid idő után leszűrlik magukban, hogy ki az, aki kiszámítható és ki az, aki nem! Sokkal nagyobb szimpátiának örvend az egyértelmű és kiszámítható magatartás mint a hatalmas tudással olykor párosuló kapkodás és következtetlenség, pontatlanság. Amire érdemes odafigyelnünk az nem egyéb mint az igazságosság fogalma: nemcsak igazságosoknak kell lennünk, hanem annak is kell látszanunk. Lehet valaki igazságos, de

amúgy kellő kommunikáció hiányában, túl sok félreértést okozva, valójában igazságtalanságnak tűnő cselekvés főszereplője lesz. A félreértésből származó bántódás legalább annyira káros, mintha valakiről egyértelműen kiderül, hogy igazságtalan.

Az utóbbi 5 év legnagyobb kihívása az értékelés. Itt találkozunk a pedagógus a szülővel és a gyerekek egyfajta önismereti háromszöget alkotva, amelyben az ifjú jövője a tét. Az érzelmek harca ez, amelyet nehezen lehet megúszni ép bőrrel és a legnagyobb hiányunk a verifikálható objektív értékelés, miközben a pedagógus nem tudja egyértelműen, hogy a gyerek mennyire terhelhető, őszinte vagy szülei előtt szerepet játszik? Mire kapta az érdemjegyet a gyerek? Számít ez, mert tizedeken és századokon múlhat a továbbtanulás esélye, ugyanakkor az osztályközösség előtt az igazságosságnak működnie kell. Ha itt egyszer elbuktunk, akkor nem számíthatunk tiszteletre.

Talán egyszerűbb megoldás, ha előzetesen tisztázunk néhány dolgot. Hogyan? Egyértelmű és nyílt kommunikációval. Már a kapcsolatfelvételkor, amikor a tanár megismerkedik diákjaival, el kell mondani egyértelműen, hogy tekintettel a tömegszerű oktatás nehézségeire és főleg a rövid időkeretre, az oktató-nevelő munkában nem vagyunk tökéletesek, törekszünk az igazságos értékelésre, de előfordulhatnak tévedések. Ennek tisztázása érdekében a sértett félnek, azaz a diáknak kell jeleznie a problémát akkor, amikor az bekövetkezik. Középiskolai módszertan lehet ez, mert itt van nagyobb jelentősége a jegyadásnak. Jelen pillanatban talán ez a legnagyobb kihívás, mert állandóan főszereplői lettünk egy olyan történetnek, amelyben valós létsorsokról kell döntenünk.

A pedagógus, mint főszereplő, folyamatosan értékeli, és ezzel aktívan hozzájárul az ifjú önértékeléséhez, önbecsüléséhez, továbbtanulási esélyeihez, amikor az érdemjegyeket felvételiként beszámítják.

Az oktató-nevelő nemcsak a jegyadásban főszereplő, hanem a verbális és non-verbális kommunikációban is.

Elég egy elejtett, végig nem gondolt szó, ami elhangozva világokat dönthet romokba és ugyanez fordítva is igaz, elég egy biztató kijelentés olykor ahhoz, hogy a diákban építő folyamatot indítson el. Elég egy legyintés ahhoz, hogy a diák ne tanuljon tovább és elég egy biztató tekintet ahhoz, hogy a diákban tudatosuljon: ő képes a munkára, érdemes továbblépnie.

Azt tudomásul kell vennünk, hogy diákjaink számára minták lettünk. Jók vagy rosszak, mindenképpen hamarosan kiderül, amint egy kis időt eltöltöttünk közöttük.

A pedagógus rá kell hogy vezesse diákját saját képességeinek belátására. Ezt a beláttatást kell, amennyiben lehetséges azonos intenzitással folytatnunk, és itt kell hogy érvényesüljön a személyi méltóság védelme. Mindenkinek legyen esélye arra, hogy elmondják neki szakemberek: kislányom vagy kislányom, te erre vagy arra a feladatra lennél képes!

Jelen pillanatban, az iskola, mint intézmény nem alkalmas az ilyen jellegű munka végzésére. Versenyfutás zajlik a tananyag leadásáért és a megfelelő osztályzásért, nem beszélve arról, hogy az osztálylétszámok teljes mértékben kiiktatják a személyes odafigyelés lehetőségét.

Ezért, ha megengedik nekem, akkor bevezetnék egy fogalmat, ami szerintem kulcsfontosságú jelen helyzetünkben. Ez nem egyéb, mint a kreativitás fogalma.

A társadalomtudományok és általában a kommunikációs tárgyak oktatásában könnyű feladat ez, mert értelemszerűen kódolva van a módszertan, szinte maguktól viszik előre a dolgot a diákok. Sok esetben a diákok tanítják a pedagógust arra, hogy miként haladjon tovább. A dolog azonban mégsem ennyire egyszerű, mert a kreativitáshoz is legalább három kérdést kell tisztáznunk. Ismerem-e saját lehetőségeimet és korlátaimat? Milyen kommunikációs képességekkel rendelkezem? Mit gondolok a problémamegoldásról? Felismerem-e az ellentmondásokat?

Elsősorban azt jelenti, hogy szembesülök az alábbi ellentmondással: egy rendszer keretei között kell sajátos, személyre szabott munkát végezni, lehetőleg úgy, hogy intenzív

kommunikációval biztonságot és egyértelműséget sugározzak. Nem könnyű feladat ez, mert a jelenlegi oktatási rendszer a tömegszerűség elvét követi a költség-minimalizálás szempontjából és kevésbé jelenti már a társadalom megbízható intézmény-jellegét, pillér-szerepét.

Kis lépésekben azonban elindulhatunk, külön időt szakítva érdeklődő és problémamegoldásban készséget mutató diákok felé. Kiscsoportos foglalkozásokat kell kialakítani. Tehát, a fentebbi kérdések, amelyek a pedagógust célozták meg, valójában a diákokra is kiterjesztendők, és itt érvényesül a kölcsönösség elve. Ismeri-e a diák saját lehetőségeit és korlátait? Tudja-e a diák azt, hogy milyen kommunikációs képességekkel rendelkezik? A problémamegoldásról van-e valamilyen stratégiája? Az ellentmondásokkal tud-e valamit kezdeni? Ezek az önismereti kérdések egyértelműen a tanár által végigjárt válaszok nyomán jöhetnek szóba, egyébként semmi értelmük nincsen, üres szavakként lebegnének. Szükség van a tapasztalat hiteles kommunikációjára, arra hogy a diák tudja, tanára már végigjárta ezt a kérdéskört és a helyzet mégsem annyira reménytelen, sőt vannak újszerű megközelítések.

Alapvetően, a kreativitás a következő kérdésben összegezhető: belátom-e azt, hogy az adott helyen, ahol vagyok, új ötletekkel, túlélési stratégiákkal befolyásolhatom az oktató-nevelő munka tartalmát vagy sem? Ha úgy gondolom, hogy megérné kipróbálni valami hasonlót, akkor jöhet szóba a tartalmi rész. A kreativitás lényege az, hogy nem tudjuk előre az új tartalmat, teljes meglepetésként ér, de ezután tovább kell lépnünk és fel kell ismernünk jelentőségét, továbbgondolhatóságát. Ezért, értelemszerűen a jövőképek mindig szerves részét képezik az ilyen jellegű műhelymunkáknak.

Befejezés

A felépíthető nemzet napszámosaként bárhol a Kárpát-medencében vagy az anyaországban, aktív szereplőként ismernem kell saját lehetőségeimet és korlátaimat. Előítéleteimet állandóan zárójelben tartva, tudnom kell, hogy nem vagyok egyedül. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy természet adta módon jelen lennének azok a társak, akikkel közösen tervezhetem a jövőt. Sok esetben ki kell várnom, hogy beérjen a gyümölcs, hogy felnövekedjék az a fa, ami valamikor csemeteként az én tanári kertemet is díszítette.

Marosvásárhely

Borsos Szabolcs PhD
filozófus, mentálhigiénés szakember